

บทความวิจัย (Research Article)

จารึกเทวานีกะ (จารึกวัดหลวงเก่า)

กับความเป็นกาวะประเภทจัมปู

Devāṇika Inscription (Vāt Luong Kǎu Inscription)

and the Campū Kāvya

พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์

นักวิชาการอิสระ

Phramaha Kaweesak Wapeekunlaset

Independent scholar

kaweesak.w@gmail.com

Received: May 13, 2021

Revised: Jul 4, 2021

Accepted: Aug 4, 2021

Published: Aug 31, 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาจารึกเทวานิกะ (หรือจารึกวัดหลวงเก่า) ที่พบ ณ วัดหลวงเก่า บริเวณเมืองโบราณ ไกล่ปราสาทวัดพู แขวงจำปาศักดิ์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยใช้แนวคิดเรื่องกาพย์ของวรรณคดีสันสกฤตเป็นเครื่องมือ ผลการศึกษาพบว่า จารึกเทวานิกะเป็นจารึกภาษาสันสกฤตที่ประพันธ์เป็นร้อยแก้วผสมร้อยกรอง เรียกได้ว่าเป็น “กาพย์ประเภทจัมป” มีลีลาการประพันธ์ตามแบบกาพย์ของอินเดีย อุดมไปด้วยความงามแห่งวรรณศิลป์ และมีการอ้างถึงมหากาพย์ แสดงให้เห็นว่าภาษาสันสกฤตที่เข้ามาพร้อมกับอารยธรรมอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ 5 นั้นเป็นไปอย่างเข้มข้น และความเป็นกาพย์ประเภทจัมปทำให้ตัดสินได้ว่าจารึกหลักนี้ไม่ใช่จารึกของเขมรโบราณสมัยก่อนพระนคร

คำสำคัญ: จารึกเทวานิกะ, จารึกวัดหลวงเก่า, กาพย์, คุณค่าทางวรรณศิลป์

Abstract

This paper will study the Devāṇīka or Vāt Luong Kāu inscription found in Vāt Luong Kāu at an ancient city near Vat Phou of Champasak Province, Laos. Data were analysed using the *Kāvya* concept of Sanskrit literature. The study indicates that the Sanskrit inscription, written in prose and poetry, is of “*Campū Kāvya*” type. Its beautiful literary style corresponds to the Indian *Kāvya*, and contains many references to Mahābhārata. The *Campū Kāvya* style of writing shows that these were not Pre-Angkorian inscriptions. This study also reveals that Sanskrit, which came with Indian civilization to Southeast Asia at the beginning of the 5th century, was the language most in use.

Keywords: Devāṇīka inscription, Vāt Luong Kāu inscription, *Kāvya*, literary value

บทนำ

ราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 พันตรีเอเตียน ลูเน็ต เดอ ลาซงกิแยร์ (Étienne Lunet de Lajonquière) พบจารึกหลักหนึ่งบริเวณเมืองโบราณ ณ วัดหลวงเก่า ไกล่ปราสาทวัดพู แขวงจำปาศักดิ์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (Zakharov, 2015) จารึกนี้มีลักษณะเป็นเสาแปดเหลี่ยมรองรับหินรูปทรงดอกบัวตูมคล้ายศิลาแลง จากนั้น ปี 1953 ยอร์ช เซเดส์ (George Cœdès) กำหนดเลขทะเบียนจารึกที่ “K.365” และให้ข้อมูลสั้น ๆ ไว้ในหนังสือ *Inscriptions du Cambodge Vol.V* หน้า 9 (Cœdès, 1953)

ต่อมาปี 1956 ยอร์ช เซเดส์ เป็นคนแรกที่ย่านจารึกหลักนี้สำเร็จและแปลเป็นภาษาฝรั่งเศส ในบทความชื่อว่า “*Nouvelles données sur les origines du royaume khmèr : la stèle de Vāt Luong Kāu près de Vāt P’hu*” ตีพิมพ์ในวารสารของสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ (Bulletin de l’Ecole française d’Extrême-Orient) จากนั้น ปี 2015 นักวิชาการด้านจารึกศึกษาชาวรัสเซียเขียนว่า อันตอน ซาคารอฟ (Anton Zakharov) เป็นคนแรกที่แปลเป็นภาษาอังกฤษในบทความชื่อ “*Devāṇīka’s inscription from Vāt Luong Kāu near Vat Phou in Laos K. 365: first English translation*” ในวารสาร *South East Asian Review* (Zakharov, 2015)

จารึกหลักนี้ถูกเรียกชื่อเป็นทางการว่า “จารึกวัดหลวงเก่า” ตามสถานที่พบจารึก แต่ก็รู้จักกันในชื่อว่า “จารึกเทวานีกะ” ตามชื่อกษัตริย์ในจารึก อักษรในจารึกเป็นอักษรแบบราชวงศ์ปัลลวะ ภาษาสันสกฤต มีข้อความ 4 ด้าน ๆ ละ 16 บรรทัด แต่บรรทัดที่ 1-7 ของด้านที่ 2 มีข้อความลบเลือน ข้อความด้านอื่นมีชำรุดบ้าง แต่ก็ไม่ถึงกับทำให้เนื้อความโดยรวมเสียหาย ไม่ปรากฏข้อความที่บอกศักราช แต่ก็กำหนดอายุได้จากรูปแบบตัวอักษรว่าอยู่ราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ 5 (พุทธศตวรรษที่ 11) ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุโขทัย โดยยกย่องว่าถึงพระเจ้าเทวานีกะผู้มาจากดินแดนอันแสนไกลและได้ทรงกระทำสถานที่บริเวณนั้นให้เป็นทำนน้ำอันศักดิ์สิทธิ์ (มหาตริละ) ที่ชื่อว่า “กुरुเกษตร”

ภาพที่ 1 จารึกเทวานีกะ (หรือจารึกวัดหลวงเก่า)
ที่มา: ชัชพลสิริ ปาชนะ

จากการกำหนดอายุของจารึกหลักนี้อยู่ราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ 5 ซึ่งถือว่าเป็นหนึ่งในจารึกภาษาสันสกฤตที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นนำไปสู่ข้อสังเกตในการศึกษาครั้งนี้ เนื่องจากจารึกเทวานีกะมีคำประพันธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน ตรงข้ามกับจารึกของอาณาจักรเขมรโบราณสมัยก่อนพระนครที่มีอายุใกล้เคียงกัน ซึ่งจะแต่งเป็นร้อยกรองล้วนเท่านั้น ไม่มีร้อยแก้วผสม (Sharan, 1974; Zakharov, 2015) ลักษณะการประพันธ์ของจารึกเทวานีกะจึงนับว่าแตกต่างและอาจโดดเด่นกว่าจารึกในสมัยใกล้เคียงกัน จึงควรแก่การศึกษาอิทธิพลภาษาสันสกฤตในยุคแรก ๆ ที่ปรากฏในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่ามีการใช้ฉันทลักษณ์ มีลีลาการประพันธ์งดงามเพียงไร โดยจะใช้แนวคิดเรื่องภาวะตามแบบวรรณคดีสันสกฤตมาวิเคราะห์จารึกหลักนี้ต่อไป แต่สำหรับข้อถกเถียงว่ากษัตริย์ในจารึกหลักนี้อยู่อาณาจักรใด (มีนักวิชาการหลายท่านถกเถียงประเด็นนี้ เช่น ยอร์ช เซเดส์ กล่าวว่าพระเจ้าเทวานีกะคือ กษัตริย์จามปา ผู้ทรงพระนามว่า “พันเจนเจง” (Fan Chen-ch’eng) ซึ่งได้ส่งราชทูตเข้าไปยังประเทศจีนใน พ.ศ. 999, 1001 และ 1015 (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2556; สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ., 2560) ส่วนอันตอน ซาคารอฟ เสนอว่าเป็นกษัตริย์ที่ปกครองอาณาจักรอิสระเล็ก ๆ แห่งหนึ่งที่คล้ายกับเจนละจามปา หรือพูนันยุคแรก ๆ ที่ตั้งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง (Zakharov, 2015)) ผู้เขียนไม่ใคร่ที่จะวิเคราะห์ประเด็นนี้ เพราะจะมุ่งศึกษาด้านภาวะเป็นสำคัญ

วัตถุประสงค์

ศึกษาตัวบทภาษาสันสกฤตในจารึกเทวานีกะด้วยแนวคิดเรื่อง “กาวะ” ในวรรณคดีสันสกฤต เพื่อสะท้อนให้เห็นว่าจารึกหลักนี้มีความงดงามด้านวรรณศิลป์อย่างไร

วิธีการดำเนินการวิจัย

แนวคิดที่จะนำมาวิเคราะห์จารึกหลักนี้คือ แนวคิดเรื่อง “กาวะ” ตามแบบวรรณคดีสันสกฤต โดยทั่วไป คำว่า “กาวะ” หมายถึง “ผลงานของกวี” แต่โดยเฉพาะเจาะจงแล้วจะหมายถึง “ผลงานที่อุดมไปด้วยวรรณศิลป์ มุ่งสร้างอารมณ์สุนทรีย์ อาจมีรูปแบบเป็นนิทาน นิยาย บทกวี หรือบทละคร” (กุสุมา รัชมณี, 2549) แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ (1) ร้อยกรอง (ปद्य) (2) ร้อยแก้ว (คหฺย) และ (3) ร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน (จุมฺป)

ในเบื้องต้น ผู้เขียนจะศึกษาโครงสร้างเนื้อหาของจารึกก่อน จากนั้นจะศึกษาลักษณะคำประพันธ์ของจารึกหลักนี้เพื่อตัดสินว่าอยู่ในกาวะรูปแบบใด

ส่วนแนวคิดที่จะใช้ศึกษาองค์ประกอบของกาวะคือ “ลักษณะมหากาวะ” ซึ่งปรากฏในตำราอลังการศาสตร์ของอินเดียหลายเล่ม เช่น กาวยทรรศะของทัณฑิน กาวยาลังการของภามหะสาหิตยทรรปณะของวิศวานาถ แต่ในที่นี้จะยกแนวคิดมหากาวะมาจากกาวยทรรศะ ปริจเฉทที่ 1 บทที่ 14-19 ดังความว่า

“ลักษณะของมหากาวะ คือ ประพันธ์เป็นสรรค เริ่มต้นด้วยบทสวดอันนวล
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชี้แนะว่าเนื้อเรื่องต่อไปจะกล่าวถึงอะไร เนื้อเรื่องจะต้องนำมาจากนิทาน
หรือเรื่องเล่าต่อมาแต่โบราณ ไม่ใช่เรื่องแต่งขึ้นเอง เช่น จากกิตติหะสะ ถา หรือเรื่องราว
ที่ดงามอื่นๆ ที่ได้ยินได้ฟังมา มีจุดมุ่งหมายของชีวิต 4 ประการ คือ กาม อรรถ ธรรม
และโมกษะ พระเอกของเรื่องจะต้องเป็นคนชั้นสูงและมีความเฉลียวฉลาด ต้องมีการพรรณนา
ถึงเมือง ทะเล ภูเขา ฤดูกาล พระจันทร์ และพระอาทิตย์ขึ้นและตก พรรณนา
การเล่นสนุกสนานในสวนหรือในน้ำ พรรณนาการดื่ม การเลี้ยวฉลองเกี่ยวกับความรัก
พรรณนาการแยกจากกัน การแต่งงาน และการให้กำเนิดบุตรชาย การประชุมสภา
พรรณนาเกี่ยวกับราชทูต การศึกสงคราม พรรณนาการมีชัยชนะของพระเอกแม่ข้าศึก
จะมีความเก๋ไก๋ เป็นเรื่องที่ไม่สิ้นเกินไป ประกอบด้วยรสทางวรรณคดี (Sentiments)
และภาวะ (Emotions) ต่าง ๆ โดยสมบูรณ์ การสืบทอดเรื่องดี ฉันทน์ที่ใช้มีความงดงาม
แต่ละสรรคไม่ยาวเกินไป ตอนจบสรรคต้องเปลี่ยนฉันทน์ กาวะจะต้องก่อให้เกิด
ความปรารถนาแก่โลกและประดับตกแต่งอย่างงดงาม ตั้งแต่ต้นจนจบการประพันธ์”

(จำลอง สารพัดนึก, 2546)

สำหรับการประยุกต์ใช้แนวคิดมหากาวะมาศึกษาจารึกเทวานีกะนั้น ด้วยความต่างของ “วัตถุ” ที่บันทึกตัวบท กล่าวคือ “ศิลาจารึก” เป็นวัสดุขนาดใหญ่พอที่จะรองรับตัวบทภาษาสันสกฤตเหมือน “มหากาวะ” ของอินเดียที่แต่งเป็นสรรคขนาดยาวหลายร้อยบท ลักษณะมหากาวะบางประการ เช่น การแบ่งเป็นสรรค จึงมีอาจนำมาใช้ในการศึกษาจารึกที่มีเนื้อความขนาดสั้นได้ ผู้เขียนจึงได้ปรับ

บางแนวคิดเพื่อมาวิเคราะห์ตามที่ สยาม ภัทรานุประวัติ (2546) ใช้ศึกษาจารึกภาษาสันสกฤตที่พบในประเทศไทย

ส่วนกรอบแนวคิดสุดท้าย คือ กวีสมยะ (ชนบของกวี) (Poetic conventions) หมายถึง กฎหรือข้อปฏิบัติที่เป็นแบบแผนตามประเพณีนิยมในหมู่กวี เป็นความคิดในการสร้างสรรค์ผลงานของกวีมาตั้งแต่โบราณ ซึ่งเป็นความเชื่อที่รับรู้กันในหมู่กวี (นิพัทธ์ แยมเดช, 2558) เช่น เกียรติยศและเสียงหัวเราะมีสีขาว ความรักมีสีแดง หรือเล็บเท้าของกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่จะวิบวับไปด้วยอัญมณีนบนพระเศียรของกษัตริย์เมืองอื่น ผู้หมอบกราบ ณ แทบพระบาทของพระองค์ (Keith, 1956) ผู้เขียนจะใช้แนวทางการศึกษาจากบทความวิจัยของ นิพัทธ์ แยมเดช (2560) ที่ได้ศึกษาทวิสมยะจากจารึกภาษาสันสกฤตที่พบในประเทศไทย

จากนั้นจะนำเสนอผลการวิจัยออกเป็น 5 หัวข้อใหญ่ คือ (1) โครงสร้างเนื้อหาของจารึกเทวานีกะ (2) ลักษณะคำประพันธ์ที่บ่งบอกความเป็นจัมปู (3) องค์ประกอบความเป็นกาวยะ (4) กวีสมยะ (ชนบกวี) และ (5) การอ้างอิงตัวบทจากมหาภารตะ

ผลการวิจัย

1. โครงสร้างเนื้อหาของจารึกเทวานีกะ

จารึกเทวานีกะแบ่งโครงสร้างเนื้อหาออกได้เป็น 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 เป็นบทนำของจารึก เริ่มต้นด้วยบทประณามพจน์สรรเสริญพระเจ้าเทวานีกะว่าเป็นคุณผู้รองรับคุณของเทพสูงสุดทั้ง 3 ในศาสนาฮินดู คือ พระศิวะ พระวิษณุ และพระพรหม และของหมู่มนุษย์เป็นราชาเหนือมหาราชา เป็นผู้มาจากที่ไกลเพราะถูกศรัทธาบรรพตดลใจมา ทรงสร้างมหาตริละ (สถานที่ศักดิ์สิทธิ์) เพื่อเป็นที่ชำระบาปหนัก พร้อมทั้งประกอบพิธีบูชาไฟอย่างยิ่งใหญ่ และได้ถวายโคหลายพันตัว

ส่วนที่ 2 กล่าวถึงพระเจ้าเทวานีกะตั้งปณิธานเพื่อช่วยเหลือสัตว์โลก โดยรับสั่งให้สร้างมหาตริละ (ทำน้ำอันศักดิ์สิทธิ์) ณ ศรัทธาบรรพต ให้เหมือนมหาตริละที่ชื่อกูรุษेत्रซึ่งมีมาแต่เก่าก่อน (อาจจะไม่มีในอินเดีย?) และให้ตั้งชื่อว่ากูรุษेत्रเหมือนกัน จากนั้นกล่าวถึงความศักดิ์สิทธิ์ของมหาตริละแห่งใหม่นี้ว่า คนที่มาอาศัยอยู่ เสียชีวิต หรืออาบน้ำบริเวณนี้จะได้รับผลบุญอันมากมาย คนที่มีความคิดว่าจะมายังมหาตริละนี้ก็จะได้ขึ้นสวรรค์ คนที่บูชาสถานที่นี้จะได้รับผลบุญเท่ากับคนที่ทำพิธีอัศวเมธหนึ่งพันครั้ง คนที่ทำพิธีวาชเปยะ และคนที่ถวายโคหนึ่งแสนตัว คนที่มีบาปหนักหากได้บูชามหาตริละนี้ก็จะพ้นจากบาปได้

ส่วนที่ 3 เป็นบทสรุปกล่าวสรรเสริญพระเจ้าเทวานีกะ ผู้ที่ได้รับสั่งให้สร้างทำน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ชื่อกูรุษेत्रเกิดขึ้นมาในโลก

2. ลักษณะคำประพันธ์ที่บ่งบอกความเป็นจัมปู

จารึกเทวานีกะมีลักษณะการจารที่จารต่อกันไปเรื่อย ๆ มิได้จารโดยแบ่งวรรคข้อความหรือแบ่งบาทของฉันทลักษณ์เป็นระเบียบในแต่ละบรรทัด หากแต่ผู้อ่านต้องมาจัดวรรคตอนเอง เมื่อจัดวรรคตอนของคำประพันธ์แล้ว ทำให้ทราบว่าจารึกเทวานีกะมีลักษณะโครงสร้างคำประพันธ์ ดังนี้

ด้าน 1 บรรทัดที่ 1-4 ประพันธ์เป็นฉันทสรีครา 1 บท จากนั้นถูกแทรกด้วยตัวบทที่เป็นร้อยแก้วตั้งแต่บรรทัดที่ 5-16 จนถึงด้านที่ 2 บรรทัดที่ 10 (แม้ว่าบรรทัดที่ 1-7 ของด้านที่ 2 จะเปลี่ยนมาก แต่จากข้อความบรรทัดที่ 8-10 ที่ยังเป็นร้อยแก้วอยู่ จึงสันนิษฐานว่า บรรทัดที่ 1-7 เป็นร้อยแก้วเหมือนกัน) จากนั้นบรรทัดที่ 11-16 ประพันธ์เป็นฉันทอนุชฎ 3 บท

ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 1-16 ประพันธ์เป็นฉันทอนุชฎ 10 บท และด้านที่ 4 บรรทัดที่ 1-13 ประพันธ์เป็นฉันทอนุชฎ 8 บท และฉันทมาลี 1 บท

สำหรับรูปแบบการประพันธ์ร้อยแก้วผสมร้อยกรองเช่นนี้ ในตำราอสังการศาสตร์ เช่น กวayer พระประจักษ์ที่ 1 บทที่ 31 ของทัศนระบวว่า “คฤยปทุยมย กาจิต จมฺปฤติยภีตเต” (Belvalkar, 1924) หรือสาหิตยพระประจักษ์ของวิทวานถ ระบวว่า “คฤยปทุยมย กาวย จมฺปฤติยภีตเต” (Kane, 1923) โดยใจความแปลได้ว่า “กาวยที่สำเร็จด้วยร้อยแก้ว (คฤย) และร้อยกรอง (ปทุย) จะได้ชื่อว่า จมฺป” ดังนั้น จาริกเทวานิกะซึ่งมีข้อความร้อยแก้วผสมร้อยกรอง ก็อาจเรียกว่า “จมฺป” ได้ แต่จะควรค่าแก่การยกย่องว่าเป็นกาวยมากน้อยแค่ไหนนั้น โปรดดูในหัวข้อต่อไป

3. องค์ประกอบความเป็นกาวย

จาริกเทวานิกะมีองค์ประกอบหลักความเป็นกาวย 3 แบบ คือ (1) การเปิดเรื่อง (2) การใช้ฉันทลักษณ์ และ (3) การใช้อสังการ ดังนี้

3.1 การเปิดเรื่อง

กาวยมักจะเริ่มด้วยบทอันวอนขอพร สรรเสริญเทพหรือกษัตริย์ ซึ่งในจาริกเทวานิกะก็เริ่มด้วยการพรรณนาคุณของกษัตริย์ว่าเป็นดุจผู้รองรับคุณของเทพสูงสุดทั้ง 3 ในศาสนาฮินดู คือ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ และของเหล่ามนุษย์ ดังความว่า

คำแปล: “โลกนี้ทั้งหมดที่แยกกันเป็นจำนวนพันเพราะมายา ได้ถึงซึ่งการสิ้นสุดเมื่อกาลเวลาผ่านไปมากมายเพราะเทพทั้งสามองค์ใด และเทพทั้งสามองค์ใดที่ทำให้โลกที่จมลงแล้วในมหาสมุทรแห่งการเวียนว่ายตายเกิดให้ข้ามพ้นไปได้ พระเจ้าแผ่นดินผู้ซึ่งได้กระทำพิธีกรรมที่เป็นกุศลนี้เพื่อผู้อื่น จึงเป็นผู้รองรับไว้ซึ่งความเป็นแก่น (ความมีอยู่จริง) ของเทพเหล่านั้น คือ พระพรหม พระอุเพนทะ (วิษณุ) และพระอิศวร (ศิวะ) พร้อมทั้งหมู่มนุษย์ทั้งหมด (และความมีแก่น) ของเหล่ามนุษย์”

3.2 การใช้ฉันทลักษณ์และเปลี่ยนฉันทอนจบ

คุณสมบัติประการหนึ่งของกาวยคือการใช้ฉันทลักษณ์ที่หลากหลาย แต่เนื่องด้วยพื้นที่ของจาริกที่มีขนาดเล็กจึงมีข้อจำกัดด้านจำนวนบทที่ไม่เยอะเหมือนกาวยของอินเดีย แต่กระนั้นก็พบว่าจาริกเทวานิกะก็ใช้ฉันทถึง 3 ประเภทด้วยกัน คือ ฉันทอนุชฎ 21 บท ฉันทสรีครา 1 บท และฉันทมาลี 1 บท ทั้งมีการใช้ฉันทกำหนดเนื้อหาของเรื่องคล้ายกับกาวยของอินเดีย ดังต่อไปนี้

3.2.1 การใช้ฉันทอนุชฎ (8 พยางค์)

กวีใช้ฉันทอนุชฎจำนวน 21 บทในการดำเนินเรื่องที่เล่าถึงความศักดิ์สิทธิ์ของทำนน้ำที่ชื่อว่ากุรุเกษตร ซึ่งเป็นการพรรณนาอย่างเรียบง่ายตรงไปตรงมาตามแนวคิดของกวี ดังตัวอย่างบทที่ 3 ว่า

เย วสนติ มหาตริเถ ตตร จ เย มฤตา นระ /
สนานน์ เย จ กุรวุนติ ตตผล ปฺราปฺนุนตุ เต //

คำแปล: “คนเหล่าใดอาศัยอยู่ ณ มหาตริเถ และคนเหล่าใดตาย ทั้งคนเหล่าใดทำการสนาน (อาบ) ณ มหาตริเถนี้ คนเหล่านั้นของจงได้รับผลบุญที่เคยกระทำไว้นั้น”

การใช้ฉันทชนิดนี้จำนวนมากนั้นเป็นเรื่องปกติ เพราะเป็นฉันทที่นิยมใช้ดำเนินเรื่องทั้งในฝ่ายสันสกฤตและบาลีอยู่แล้ว ดังที่เกษมธนะได้วิจารณ์การใช้ฉันทชนิดนี้ไว้ในสุวตติลกะว่า “ฉันทชนิดนี้ควรใช้ในบทประพันธ์ที่คล้ายคลึงกับปุราณะ ซึ่งเน้นเรื่องความแจ่มชัดที่แทรกสาระคำสอนเป็นสำคัญ กวีพึงใช้ประพันธ์ในงานเขียนที่เน้นความหมายให้ชัดเจน และผู้ที่มีความรู้จึงนิยมใช้ในตอนต้นของสรรพันธะ (มหากาพย์) หรือในการย่อจากเรื่องราวพิสดาร หรือในเรื่องราวที่มุ่งสอนความสงบสุข” (ปราณี พาพานิช, 2542) ดังนั้นการใช้ฉันทชนิดนี้จึงพบมากที่สุดในจารึกเทวานีกะเช่นเดียวกับกาพย์อื่น ๆ ของอินเดีย

3.2.2 การใช้ฉันทสัครา (21 พยางค์)

กวีใช้ฉันทสัคราจำนวน 1 บท เป็นบทประณามพจน์ (ไหว้ครู) เปิดเรื่องเพื่อสรรเสริญกษัตริย์ ดังตัวบทภาษาสันสกฤตว่า (คำแปลของบทนี้โปรดย้อนดูที่หัวข้อ 2.1)

วฺยาสฺ มายาสหสฺรณ ชคทิมขิลํ โยสุ ตริภิรุ โนนกกาล
คฺจฺจตฺยนตํ นิมคฺนํ ภวสฺลิลินเฑา ตารยฺนติ สุม เย จ /
พฺรหฺโมเปเนทฺเรศฺวราณํ สนิชิลมนุชฺ สत्वภาวณฺ จ เตชา-
มาธฺณฺ นฤณํ นเรนฺทระ กุศฺลวิธิมมํ ยศฺ จการณฺยเหโตะ //

การใช้ฉันทชนิดนี้เป็นบทประณามพจน์นั้นคล้ายกับบทละครสันสกฤตหลาย ๆ เรื่อง เช่น อภิษยานศากุนตลา มาลวิกาคนิมิตร มฤจฉกฏิกา มุทราลักษส มัลตีมาธวะ (อนงค์ นาคสวัสดิ์, 2522) บทละครเหล่านี้ประพันธ์เป็นร้อยแก้วผสมร้อยกรอง อภิษยานศากุนตลา และมัลตีมาธวะของกาลีทาสมีอายุเก่าแก่กว่าจารึกเทวานีกะ ส่วน 3 เรื่องหลังประพันธ์สมัยหลังจารึกเทวานีกะ จะเห็นว่าฉันทชนิดนี้นิยมใช้เปิดเรื่อง คงเป็นขนบที่นิยมสำหรับกวีในอินเดียอยู่แล้ว ดังนั้นการใช้ฉันทสัคราเป็นบทประณามพจน์ในจารึกเทวานีกะก็คงรับขนบกวีมาจากอินเดียนั่นเอง

3.2.3 การใช้ฉันทมัลลีนี (15 พยางค์)

กวีใช้ฉันทมัลลีนีจำนวน 1 บท ในตอนสุดท้ายของจารึกเพื่อกล่าวสรรเสริญพระเจ้าเทวานีกะผู้รับสั่งให้สร้างทำนน้ำศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมา ดังความว่า

กุศลจปธาราธาตุสรวุจกเทศ

สวภูษพลยศสุรคหามจารุตตมางคะ /

ทูลธิตมมหาศรีคนธกส ตีรุตถมครุย์

ชนยติ ภูวิ เทวานีก อิตยาปตนา มา //

คำแปล: “พระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงพระนามที่ได้รับมาแล้วว่า ‘เทวานีกะ’ ผู้ครองดินแดนที่มีองค์ประกอบทั้งหมดถูกทำให้บริสุทธิ์ด้วยสายน้ำที่เป็นมงคลและไหลแรง ผู้มีพระเศียรตรงตามด้วยพวงดอกไม้คือพระเกียรติยศที่ได้มาด้วยพลังแห่งพระพาหาของพระองค์เอง ผู้ทรงมีเครื่องหอมคือพระศรีผู้ยิ่งใหญ่ที่คนจะได้มาอย่างยากยิ่ง ได้ทำให้ท่านำศักดิ์สิทธิ์นี้เกิดขึ้นมาในโลก”

ขนบการใช้ฉันทมาลินีปิดท้ายนี้คล้ายกับการใช้ปิดสรรค (ตอน) ในวรรณคดีมหากาพย์ของอินเดียหลายเรื่อง เช่น พุทธจริตใช้ฉันทนี้ปิดสรรคที่ 2 และ 13 กุमारสัมภาใช้ปิดสรรคที่ 1, 2, 3, 7, 8 ศิคุปาลวธะใช้ปิดสรรคที่ 4, 7, 10 กิราตารชุนียะใช้ปิดสรรคที่ 1, 4, 5, 6, 9 เป็นต้น (พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์, 2563) อาจเพราะฉันทชนิดนี้มีพยางค์เสียงสั้นติดกันถึง 6 พยางค์ในตอนต้นบทซึ่งอาจคล้ายจังหวะกระตุ้นเตือนให้อ่านทราบว่าจะจบแล้ว กวีจึงได้นิยมใช้ ดังที่เกษมณทระวิจารณ์ไว้ว่า “กวีควรใช้ฉันทฉันทซึ่งมีจังหวะเร็วในช่วงจบของแต่ละสรรค” (ปราณี พาพานิช, 2542) ข้อนี้ยิ่งตอกย้ำให้เห็นว่าจารึกเทวานีกะรับขนบกวีมาจากกาพย์ของอินเดียโดยมิต้องสงสัย

3.3 การใช้ฉลัการ

สำหรับกาพย์แล้ว “ฉลัการ” จะขาดไปเสียมิได้ เพราะฉลัการเป็นคุณลักษณะเครื่องประดับบทประพันธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองให้มีความงดงาม มีรสชาติ มีความน่าอัศจรรย์ ทำให้บทประพันธ์ต่างไปจากข้อความธรรมดา (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2530) ดังที่ภามะกล่าวไว้ในตำรากาพย์ฉลัการว่า “เสียง (ศพท) และความหมาย (อรธ) ที่ผสมผสานเข้ากันได้ดีจึงจะชื่อว่า กาพย์” (ศพทธารเถา สหิตา กาพย์ม) (Naganatha Sastry, 1991) ในวรรณคดีสันสกฤตมีฉลัการ 2 ประเภทคือ ศัพทฉลัการ (ฉลัการทางเสียง) และอรรถฉลัการ (ฉลัการทางความหมาย) ซึ่งทั้ง 2 ประเภทปรากฏในจารึกเทวานีกะ ดังนี้

3.3.1 ฉลัการด้านเสียง (ศัพทฉลัการ)

ฉลัการด้านเสียงเป็นการเล่นคำ อาจจะซ้ำคำหรือซ้ำพยัญชนะเพื่อทำให้บทประพันธ์มีความไพเราะในการอ่านและฟัง ซึ่งพบว่าปรากฏในจารึกเทวานีกะ 2 ชนิดคือ ยมกะและอนุปรัส

“ยมกะ” หมายถึง การเล่นคำที่มีเสียงเหมือนกันทั้งพยางค์หรือบางพยางค์แต่มีความหมายต่างกัน (กุสุมา รัชชมน, 2549) มีตัวอย่างในจารึกเทวานีกะ บทที่ 18 ว่า

ยานิ ตีรุตถสสุรธานา กुरुเกษเตร ผลานิ จ /

อตุร นิศเศตส ตา[นิ] สนตุ สนนิหิตานิ จ //

คำแปล: “ผลบุญทั้งหลายใดแห่ง (การไปไหว้) ตีรธะจำนวนนับพัน และผล (แห่งการไปไหว้ตีรธะ) ที่กुरुเกษตร ผลบุญอันนั้นที่เท่าเทียมกัน จงมี (เพราะมา) ที่นี้ โดยสิ้นเชิง”

ในบทนี้ กวีเล่นคำซ้ำว่า “ตานิ” ในบาทที่ 3 และบาทที่ 4 กล่าวคือ ในบาทที่ 3 “ตา[นิ]” แปลว่า “เหล่านั้” ส่วนคำหลังเป็นส่วนหนึ่งของคำว่า “สนุนิตานิ” ที่แปลว่า “ที่เท่าเทียมกัน” จึงเป็นอสังการประเภทยกย่องที่ซ้ำคำเหมือนกัน แต่มีความหมายต่างกัน จะเห็นได้ว่ากวีเล่นคำซ้ำบาทที่ 3 พยางค์ที่ 7-8 และบาทที่ 4 พยางค์ที่ 6-7 อาจเพราะคำนึงถึงเสียงขณะตอนอ่านเพื่อให้เกิดจังหวะที่สอดคล้องกัน

“อนุปราสะ” เป็นการซ้ำทั้งคำหรือพยัญชนะเดี่ยวหรือคู่ ในที่นี้จะยกตัวอย่าง อนุปราสะบางประเภทได้แก่ ลาภานุปราสะ และเนกานุปราสะ ดังนี้

“ลาภานุปราสะ” เป็นการซ้ำคำที่มีรูปเดียวกันและแปลความหมายเหมือนกัน ดังในโคลกที่ 20 เป็นการซ้ำคำว่า “เย” ซึ่งแปลว่า “เหล่าใด” เหมือนกัน จำนวน 3 ครั้ง ในต้นบาทที่ 1 และ 3 และปลายบาทที่ 2 ดังตัวอย่าง

เย ศรีปริตยา คํ กุรววนติ สุนนณฺจ เย /

เย ตฤชณฺยา จ เสวนฺเต ปิวนฺติ จ สมํหิตา ॥

“เนกานุปราสะ” หมายถึง การซ้ำกลุ่มพยัญชนะเป็นคู่เพียงครั้งเดียว อาจซ้ำกลุ่มพยัญชนะเดี่ยวที่สระต่างกัน หรือพยัญชนะสังโยคก็ได้ ซึ่งกลุ่มพยัญชนะที่ซ้ำไม่ควรอยู่ห่างกัน เกิน 1 บาท (นาวัน โขภกรณฺ, 2560) มีตัวอย่างในจารึกเทวานีกะ บทที่ 20 ว่า

กุรุเกชฺตรํ คมิชฺยามิ กุรุเกชฺเตร วสามยํ /

เย วสนฺติ กุรุเกชฺเตร เต วสนฺติ ตริวิชฺฐเป ॥

ในบทนี้ กวีซ้ำเสียงกลุ่มพยัญชนะเดี่ยวที่ผสมสระต่างกัน คือ ซ้ำเสียง กษ และ ตร ในคำว่า “-เกชฺตรํ” ในบาทที่ 1 และคำว่า “-เกชฺเตร” ในบาทที่ 2 จึงจัดเป็นเนกานุปราสะ นอกจากนี้ บทนี้ยังวิเคราะห์ได้อีกว่าเป็นลาภานุปราสะ คือ การซ้ำคำว่า “กุรุเกชฺเตร” 2 ครั้ง ในบาทที่ 2 และ 3 และซ้ำคำว่า “วสนฺติ” 2 ครั้ง ในบาทที่ 3 และ 4

3.3.2 อสังการด้านความหมาย (อรรถสังการ)

อสังการด้านความหมายเป็นกลวิธีที่ทำให้บทประพันธ์มีความหมายลุ่มลึก ชวนหลงใหล มีหลากหลายชนิด แต่ในที่นี้จะยกมาเฉพาะบางชนิดที่มีความโดดเด่นในจารึกเทวานีกะ ดังนี้

“อุปมา” หมายถึง การนำสิ่งที่กวีต้องการแสดงลักษณะเด่นไปเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะเด่นที่เป็นที่รู้จักหรือเป็นที่ยอมรับแล้ว โดยมีคำว่า “เหมือน, คล้าย” เป็นคำแสดงความหมายเปรียบเทียบ (กุสุมา รัชมณฺ, 2549) อุปมาที่โดดเด่นในจารึกหลักนี้อยู่ในข้อความร้อยแก้ว ด้านที่ 1 ดังความว่า

ยฺธิษฺฐิร อิว สทฺธรมฺมสฺสฺติเตา (วิวุ) ธนรปติริว ปุราชาปาลเน ธนณฺชย อิว ธิปฺคณ
วิชเย อินฺทฺรทฺยุมเน อิว ภฺริยชฺยวิธานเ ศิพฺริว ทาเน มหาทาเน ภควนฺมหาปุรชฺพหฺมณฺยตานุจํริว
พฺราหฺมณฺยภาเว กนกปาณฺทย อิว นฺยายรกฺษณเ มโหทธิริว คามภฺริยเย เมรุริว ไสถฺรยเย

คำแปล: “ผู้เหมือนพระเจ้ายุธิษฐิระในการดำรงความยุติธรรม ผู้เหมือนเจ้าแห่งเทพและเจ้าแห่งมนุษย์ในด้านการปกครองหมู่ประชา ผู้เหมือนอินธชัช (อรชุน) ในด้านชัยชนะ ต่อหมู่ศัตรู ผู้เหมือนอินทรีทุมมะในการประกอบพิธีชยุมะมากมาย ผู้เหมือนกับพระเจ้าคิพีในด้านการให้ทาน และมหาทาน ผู้เหมือนกับผู้ถือตามหลักการปฏิบัติของพราหมณ์ผู้เป็นมหาบุรุษผู้เป็นพระเป็นเจ้า (พระวิษณุ) ในด้านความเป็นพรหม ผู้เหมือนกับพระเจ้ากนกปาณฑะในด้านการรักษาความยุติธรรม ผู้เป็นเหมือนกับมหาสมุทรในด้านความลึก ผู้เป็นเหมือนกับภูเขาสุมะรุในด้านความมั่นคง”

จากตัวอย่างนี้ กวีสรรเสริญคุณลักษณะอันดีงามต่าง ๆ ของพระเจ้าเทวานีกะ เช่น ดำรงความยุติธรรม ปกครองหมู่ประชา ประกอบพิธีชยุมะ มีชัยชนะเหนือศัตรู เป็นต้น โดยเปรียบเทียบตัวละครในมหากาพย์ คือ ยุธิษฐิระ อรชุน อินทรีทุมมะ และวรรณคดีอินเดียอื่น ๆ เช่น พระเจ้าคิพี ทั้งยังเปรียบกับกษัตริย์ที่อาจมีตัวตนจริงคือพระเจ้ากนกปาณฑะ (สันนิษฐานจากชื่อว่า อาจเป็นกษัตริย์ในอินเดียได้) การเปรียบเทียบทั้งหมดนี้มี “อิ” ศัพท์ที่แปลว่า “เหมือน, ประดุจ” บ่งบอกการเปรียบเทียบ การยกชุดคำอุปมาเปรียบจำนวนมากนี้ก็เพื่อเสริมความเข้าใจและสื่อความให้ทรงพลังมากขึ้น

“รูปกะ” คือ การแสดงความเป็นสิ่งเดียวกันของสิ่งที่นำมาเปรียบและสิ่งที่ถูกเปรียบ คล้ายกับอุปมา หากแต่กล่าวถึงลงไปอีกว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง (กุสุมา รักษมณี, 2549) โดยมากจะแปลว่า “คือ, เป็น” มีตัวอย่างบทที่ 23 ดังความว่า

กุศลจปธธาราธาดสรวาญคเทศส
สวภูชพลยศสสุรคหามจารุตตมางคะ /
ทุริคตมหาศรีคนธกส ตีรุตถมครย
ชนยติ ภูวิ เทวานีก อิตยาปุตนามา //

คำแปล: “พระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงพระนามที่ได้รับมาแล้วว่า ‘เทวานีกะ’ ผู้ครองดินแดนที่มีองค์ประกอบทั้งหมดถูกทำให้บริสุทธิ์ด้วยสายน้ำที่เป็นมงคลและไหลแรง ผู้มีพระเศียรงดงามด้วยพวงดอกไม้คือพระเกียรติยศที่ได้มาด้วยพลังแห่งพระพาหาของพระองค์เอง ผู้ทรงมีเครื่องหอมคือ พระศรีผู้ยิ่งใหญ่ที่คนจะได้มาอย่างยากยิ่ง ได้ทำให้ทำนาคศักดิ์สิทธิ์นี้เกิดขึ้นมาในโลก”

จากตัวอย่างนี้ รูปกะ คือ การที่กวีมองว่าพวงดอกไม้ (สรคหาม) บนพระเศียรของกษัตริย์เป็นพระเกียรติยศ (ยศส) ในความว่า “ผู้มีพระเศียรงดงามด้วยพวงดอกไม้คือพระเกียรติยศที่ได้มาด้วยพลังแห่งพระพาหาของพระองค์เอง” (สวภูชพลยศสสุรคหามจารุตตมางคะ) กวีไม่ได้เปรียบเทียบว่า 2 สิ่งนี้คล้ายกัน หากแต่มองเห็นเป็นสิ่งเดียวกัน จึงมีความลึกซึ้งไปกว่าอุปมา เช่นเดียวกับที่กวีมองว่าเครื่องหอม (คนธกส) ของพระเจ้าแผ่นดินก็คือพระศรี (ลักษมี) ผู้ยิ่งใหญ่ (มหาศรี) ในข้อความว่า “ผู้ทรงมีเครื่องหอมคือพระศรีผู้ยิ่งใหญ่ที่คนจะได้มาอย่างยากยิ่ง” (ตุริคตมหาศรีคนธกส) การที่กวีมองเช่นนี้เพราะตามขนบของวรรณคดีอินเดียถือว่าพระศรี (ลักษมี) จะสถิตอยู่กับกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่เท่านั้น

“วยติเรกะ” หมายถึง การนำวัตถุสองสิ่งมากล่าวเปรียบเทียบกับกัน สองสิ่งนั้น อาจมีคุณสมบัติบางประการที่คล้ายกันหรือเป็นสิ่งที่ยอดเยี่ยมด้วยกัน แต่สิ่งหนึ่งจะแสดงคุณสมบัติที่เหนือกว่าสิ่งหนึ่ง (Dwivedi, 1970 อ้างถึงใน นิพัทธ์ แยมเดช, 2558) ปรากฏในจารึกเทวานีกะ บทที่ 13 ดังความว่า

ปฤถิวยา โนมิศ์ ปุณฺย- มนฺตริกฺเช ตู ปุษฺกรม /
ตฺรยาณามปิ โลกานา กุรุเกษฺตร วิศิษฺเต //

คำแปล: “บนพื้นดิน ป่าชื่อโนมิสะ (โนมิชะ) เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ส่วนบนท้องฟ้า สระชื่อว่าปุษกระ เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ (แต่) ในบรรดาโลกทั้งสาม กุรุเกษตรยอดเยี่ยมที่สุด”

จากตัวอย่างนี้ วยติเรกะคือการที่กวีพรรณนาถึงสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ 2 แห่ง มาก่อนคือ ป่าชื่อว่า “โนมิชะ” (ในจารึกเป็นโนมิสะ) และสระชื่อว่า “ปุษกระ” สถานที่แห่งแรกเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์สามารถชำระบาปได้ ปรากฏในอารัณยบรรพของมหาภารตะ ส่วนสถานที่หลังก็เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับการบำเพ็ญตบะเพื่อบรรลุถึงโมกษะ ปรากฏในหลายบรรพ (ตอน) ของมหาภารตะ เช่น ศานติบรรพ (Mani, 1975) และท้ายที่สุดกวีได้กล่าวชมทับ 2 สถานที่นั้นว่า “กุรุเกษตร” ยอดเยี่ยมกว่าข้ายังยอดเยี่ยมที่สุดในทั้งสามโลก (สวรงค์ โลก บาดาล)

4. กวิสมยะ (ชนบทวิ)

จารึกส่วนมากจะยกพระเกียรติกษัตริย์เป็นสำคัญ ชนบในการสร้างสรรค์บทประพันธ์ของกวีจึงมีกษัตริย์เป็นศูนย์กลางอยู่เสมอ ในจารึกเทวานีกะพบว่ามี “กวิสมยะ” ที่เกี่ยวเนื่องกับกษัตริย์ซึ่งพบว่ารับชนบมาจากภาวะของอินเดีย ดังนี้

4.1 พระศรี-ลักษมีสถิตอยู่กับกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่

พระศรีหรือพระลักษมีเป็นชายาของพระวิษณุ เป็นเทวีแห่งโชคลาภ ความอุดมสมบูรณ์ ในจารึกหลายหลักมักจะถือว่าพระศรี-ลักษมีเป็นบุคคลลาธิษฐานของอำนาจ จึงมักเปรียบว่าพระศรีสถิตอยู่กับกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่เท่านั้น ดังที่ปรากฏในจารึกเทวานีกะ บทที่ 23 สรรเสริญกษัตริย์ว่าได้รับพระศรีซึ่งผู้นั้นยากที่จะได้มา ดังความว่า “ผู้ทรงมีเครื่องหอมคือพระศรีผู้ยิ่งใหญ่ที่คนจะได้มาอย่างยากยิ่ง” (ทฤติคตมหาศรีคณฺธกฺ) ชนบนี้ปรากฏมาตั้งแต่ในจารึกบนก้อนหินที่เมืองชุนาคาณของพระเจ้าสกันทคุปตะ (ค.ศ. 455, 456 และ ค.ศ. 457-58) บทที่ 2 ได้กล่าวถึงพระเจ้าสกันทคุปตะว่าเป็น “ผู้ทรงมีพระอรุณอันพระลักษมีทรงสวมกอดอยู่ตลอดเวลา” (ศรีปริกษิปตวฤษะ) และบทที่ 5 ว่า “พระลักษมี หลังจากได้ทรงใคร่ครวญด้วยปัญญาโดยถี่ถ้วน (และ) หลังจากได้ทรงพิจารณาซึ่งเหตุผลแห่งผลดีและผลเสียทั้งหมดแล้ว จึงได้ทรงเลือกพระองค์ (พระเจ้าสกันทคุปตะ) ด้วยพระองค์เองโดยมองข้ามพระโอรสองค์อื่น ๆ ของพระเจ้าแผ่นดิน” (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2523)

4.2 กษัตริย์เป็นดุจวีรบุรุษในมหาภารตะ

วรรณคดีราชสำนักมักจะมีสำนวนอุปมาอุปไมยและอ้างอิงวีรบุรุษในเทพปกรณัมของอินเดีย (ชานปวิชช ทัดแก้ว, 2560) หนึ่งในวรรณคดีที่มักถูกอ้างอิงบ่อย ๆ ก็คือ “มหาภารตะ” ซึ่งในส่วนข้อความร้อยแก้วของจารึกเทวานีกะก็ได้เปรียบกษัตริย์ว่าดำรงความเที่ยงธรรมเหมือนยอุธิษฐิระ ผู้ได้ชื่อว่าเป็นธรรมราชา ดังความว่า “ผู้เหมือนพระเจ้ายอุธิษฐิระในการดำรงความยุติธรรม” (ยอุธิษฐิระ)

อิ้ว สทธรรมมสุติเตา) และเป็นผู้ชำนาญในการสงคราม ต่อสู้มีชัยชนะเหนือข้าศึกเหมือนอรชุน ดังความว่า “ผู้เหมือนธนัญชัย (อรชุน) ในด้านชัยชนะต่อหมู่ศัตรู” (ธนัญชัย อิ้ว ธิปุณณวิชัย) ขนบเช่นนี้ปรากฏตั้งแต่ในจารึกของอินเดีย เช่น จารึกภาษาปรากฤตของพระเจ้าปุพูมาย์แห่งนาสิก (สิริปุพูมาย์) (ค.ศ. 130-59) ว่า “ความกล้าหาญของพระองค์เทียบได้กับพระเกศวะ (หมายถึง พระกฤษณะ) พระอรชุน และพระกิมเสน” (เกสวาซุนกิมเสนตุลปรกมส) (ชานปวิซซ์ ทัดแก้ว, 2560) ซึ่งวีรบุรุษทั้ง 3 นี้ก็อยู่ในเรื่องมหากาธะ

4.3 กษัตริย์เป็นผู้มีพระราชหฤทัยลึกซึ้งเหมือนมหาสมุทร

มหาสมุทรมีความลึกที่ไม่อาจคาดคะเนได้ เป็นแหล่งรวมรัตนอันเลิศต่าง ๆ กวีจึงมักเปรียบกับกษัตริย์ในแง่ของความเป็นพระปณิธานอุดมคัมภีรภาพ ในส่วนข้อความร้อยแก้วของจารึกเทวานีกะได้สรรเสริญกษัตริย์ว่าเป็น “เหมือนกับมหาสมุทรในด้านความลึก” (มโหทธิรว คามภีรยุเย) ขนบเช่นนี้ปรากฏตั้งแต่ในวรรณคดีของอินเดีย เช่น พุทธจริตของพระอศวิโฆษ (คริสต์ศตวรรษที่ 2) สรรคที่ 12 บทที่ 99 ที่สรรเสริญพระโพธิสัตว์ขณะบำเพ็ญเพียรทุกรกิริยาจนผ่ายผอมเหลือเพียงหนังและกระดูกแต่ก็มีทรงหัวนโหว ดังความว่า “(พระองค์) มิได้สูญเสียความลุ่มลึกภายในเลย จึงทรงงดงามเหมือนกับมหาสมุทร” (อกุชีณคามภีรยุสะ สมุทฺธ อิ้ว ส วุยภาต) (สำเนียง เลื่อมใส, 2547)

4.4 กษัตริย์เป็นผู้มีพระราชหฤทัยมั่นคงประดุจเขาพระสุเมรุ

เขาพระสุเมรุเป็นภูเขาที่เป็นศูนย์กลางของโลกหรือจักรวาล จึงมีความมั่นคงแข็งแรง ในแง่กวีจึงมักเปรียบกับหัวใจที่มั่นคง ไม่หวั่นไหว ดังในจารึกเทวานีกะสรรเสริญกษัตริย์ว่า “เป็นเหมือนกับเขาพระสุเมรุในด้านความมั่นคง” (เมรุริว ไสถรยุเย) ขนบเช่นนี้ปรากฏมาตั้งแต่ในวรรณคดีอินเดีย เช่น พุทธจริต สรรคที่ 5 บทที่ 37 กล่าวถึงหนักแน่นแห่งพระราชหฤทัยของเจ้าชายสิทธัตถะที่มีพระราชประสงค์จะออกผนวชว่าเป็น “ผู้ทรงหนักแน่นดั่งเขาพระสุเมรุ” (เมรุคุรุ) (สำเนียง เลื่อมใส, 2547) หรือจารึกภาษาปรากฤตของพระเจ้าปุพูมาย์แห่งนาสิกก็สรรเสริญกษัตริย์ว่า “ทรงมีพระราชอำนาจดุจหิมาวัต (ภูเขาหิมาลัย) เมรุ (เขาพระสุเมรุ) และมณฑลบรรพต (เขามันทีระ)” (หิมาวัตเมรุมณฑลปวติสมสารส) (ชานปวิซซ์ ทัดแก้ว, 2560)

5. การอ้างอิงตัวบทจากมหากาธะ

“มหากาธะ” เป็นวรรณคดีสันสกฤตประเภทอิติहाสะ (ตำนาน ประวัติศาสตร์ นิทานที่เล่าต่อ ๆ กันมา) มีเนื้อหาวาดด้วยเรื่องสงครามอันยิ่งใหญ่ของพี่น้องสองตระกูลผู้สืบสกุลวงศ์ภระคือ ฝ่ายปาณฑพ และเกาฬ นอกจากนี้ยังแฝงไปด้วยปรัชญา ศาสนา กฎหมาย ฯลฯ (จำลอง สารพัตติก, 2546) ถือว่าเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของชาวอินเดีย และมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์กาวะในสมัยหลังจำนวนมาก เช่น กิราตารชุนีเย อภิษญาณศากุนตลา เวณีสังหาร กรรณการะ (กุลนิจ คณะฤกษ์, 2552) วีรบุรุษในมหากาธะก็มักถูกอ้างอิงถึงความเปรียบอยู่บ่อยครั้งเช่นที่ปรากฏในจารึกเทวานีกะ แต่ความพิเศษของจารึกหลักนี้คือ บทที่ 11, 12 และ 13 ซึ่งเป็นฉันทอนุชญาทั้งหมดได้คัดตัวบทภาษาสันสกฤตโดยตรงมาจากอาร์ณยกบรรพ อธิยายที่ 81 ในมหากาธะ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบจารึกเทวานีกะ บทที่ 13 กับมหาภารตะ อารัณยคบรรพ อธิบายที่ 81 บทที่ 173

จารึกเทวานีกะ	มหาภารตะ	ข้อแตกต่าง	คำแปล
ปฤถิวำ โนมิศฺ ปุณฺย- มนฺตริกฺเช ตฺ ปุษฺกรมฺ / ตฺรยาณามปิ โลกานำ กฺรุเกษฺตรํ วิศิษฺยเต //	ปฤถิวำ โนมิมฺ ปุณฺย- มนฺตริกฺเช ตฺ ปุษฺกรมฺ / ตฺรยาณามปิ โลกานำ กฺรุเกษฺตรํ วิศิษฺยเต // (Gretil, n.d.)	ในจารึกใช้ “ศ” แทน “ษ” ในคำว่า “โนมิศ” ซึ่งการใช้ พยัญชนะ ศ ษ สลับกันนี้ มักพบได้ในจารึกภาษา สันสกฤตในเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้	บนพื้นดิน ป่าชื่อโนมิสะ (โนมิชะ) เป็นสถานที่ ศักดิ์สิทธิ์ ส่วนบนท้องฟ้า สระชื่อว่าปุษกระ เป็น สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ (แต่) ในบรรดาโลกทั้งสาม กฤเกษตรยอดเยี่ยมที่สุด

ที่มา: ผู้เขียน

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบจารึกเทวานีกะ บทที่ 11 กับมหาภารตะ อารัณยคบรรพ อธิบายที่ 81 บทที่ 174

จารึกเทวานีกะ	มหาภารตะ	ข้อแตกต่าง	คำแปล
[ปาสโรวปิ กฺรุเกษฺเตร วายุना สมฺทิตฺตํ / [อปิ] พุษฺกฤตฺกรมฺมานํ นยนฺติ ปรมำ คติ //	ปาสโรวปิ กฺรุเกษฺเตร วายุना สมฺทิตฺตํ / อปิ พุษฺกฤตฺกรมฺมานํ นยนฺติ ปรมำ คติ // (Gretil, n.d.)	ในจารึกซ้อนพยัญชนะ ม เพิ่มมาอีก 1 ตัวหลัง ร ระ ใน คำว่า “พุษ กฤตกรมฺมาน” ซึ่งการซ้อน พยัญชนะซ้ำหลัง ร ระนะนี้ เป็นอักษรวิเศษส่วนใหญ่ ที่ปรากฏในจารึกภาษา สันสกฤตในเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ได้ ทำให้ความหมายเปลี่ยนไป และในจารึกใช้ “ง” แทน อนุสวาระ (นิ ค หิต) ในคำว่า “ปรมำ”	แม้แต่ฝุ่นทั้งหลายที่ถูก ลมพัดมาที่กฤเกษตรนี้ ก็ยังนำพาคนที่ทำสิ่งที่ทำ ได้ยากยิ่งไปสู่คติอันสูงสุด

ที่มา: ผู้เขียน

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบจารึกเทวานีกะ บทที่ 12 กับมหากาโรต อารันยกบรรพ อัยยที่ 81 บทที่ 175-176

จารึกเทวานีกะ	มหากาโรต	ข้อแตกต่าง	คำแปล
กुरुเกษตรง คมิษยามิ กुरुเกษตร วสามยห / เย วสนติ กुरुเกษตร เต วสนติ ตริวิญญเป //	เย วสนติ กुरुเกษตร เต วสนติ ตริวิญญเป / กुरुเกษตร คมิษยามิ กुरुเกษตร วสามยห / (Gretil, n.d.)	ในจารึกเอาบทที่ 3 และ 4 ในมหากาโรตสลับมาเป็น บทที่ 1 และ 2 และใช้ “ง” แทนอนุสวาระ (นิค หิต) ใน คำว่า “กुरुเกษตรง”	คนทั้งหลายใด อยู่ในกुरु เกษตร ด้วย คิด ว่า “ฉันจะไปกुरुเกษตร ฉันจะอยู่ในกुरुเกษตร” คนเหล่านั้นย่อมอยู่ใน สวรรค์

ที่มา: ผู้เขียน

การที่ตัวบทจากมหากาโรตปรากฏในจารึกหลักนี้แสดงว่าอิทธิพลของมหากาโรตแพร่เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้วตั้งแต่ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 5 และที่สำคัญคือเก่ากว่าจารึกเวียลกันเทล (คริสต์ศตวรรษที่ 6) ของพระเจ้าอวรวรมันที่ 1 ที่กล่าวถึงการถวายและการสวดคัมภีร์มหากาโรต รามายณะ และปุราณะ (Barth, 1885)

สรุป และอภิปรายผล

ตัวบทภาษาสันสกฤตในจารึกเทวานีกะมีคุณค่าพอจะเรียกว่าเป็น “กาวะ” ได้ จัดอยู่ในรูปแบบ “กาวะประเภทจัมปู” เนื่องจากประพันธ์เป็นร้อยแก้วผสมร้อยกรอง อุดมไปด้วยวรรณศิลป์ตามแบบกาวะของอินเดีย ไม่ว่าจะเป็นการเปิดเรื่อง การใช้ฉันทลักษณ์ การใช้ฉลึงการ กวิสมะ (ชนบทวิ) ที่สืบทอดมาจากอินเดีย และการคัดตัวบทจากมหากาโรต

อนึ่ง การใช้แนวคิดเรื่องกาวะมาวิเคราะห์จารึกเทวานีกะสามารถตัดสินได้ว่า จารึกหลักนี้ไม่ใช่จารึกของอาณาจักรเขมรโบราณสมัยก่อนพระนคร (หรือเจนละในขณะนั้น) อย่างแน่นอน เพราะจารึกของเขมรโบราณส่วนมากจะแต่งเป็นร้อยกรองล้วนเท่านั้น (Sharan, 1974; Zakharov, 2015) และมีลักษณะการจารจารึกที่เป็นระเบียบ แบ่งบาทของฉันทที่เป็นบรรทัดอย่างชัดเจน ตรงข้ามกับจารึกเทวานีกะที่แต่งเป็นร้อยแก้วผสมร้อยกรอง และมีลักษณะการจารจารึกโดยมิได้แบ่งบาทของฉันทอย่างเป็นระเบียบในแต่ละบรรทัด หากแต่จารต่อกันไปเรื่อย ผู้อ่านต้องมาจัดวรรคตนเอง

แม้ผู้เขียนจะไม่ได้วิเคราะห์โดยละเอียดว่าจารึกหลักนี้เป็นของอาณาจักรหรือกษัตริย์องค์ใดอย่างไรก็ตาม ความเป็นกาวะประเภทจัมปูและลักษณะการจารของจารึกเทวานีกะนี้ก็น่าสนใจถึงจารึกที่พบในอาณาจักรจามปา เช่น Mi-Son Inscription (C.96) (Finot, 1904) Phuoc Thien Inscription (C. 217) (Griffiths & Southworth, 2007) Hoai Lai Inscription (C. 216) (Griffiths & Southworth, 2011) ซึ่งความเป็นกาวะประเภทจัมปูนี้ถือเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของจารึกภาษาสันสกฤตในอาณาจักรจามปา (Basak & Bhattacharya, 2001) ดังนั้น ประเด็นนี้อาจสอดคล้องกับที่โยร์ช เซเดส เสนอว่าผู้รับสั่งให้สร้างจารึกเทวานีกะก็คือ กษัตริย์จามปาผู้ทรงพระนามว่า “พันเฉินเฉง” (Fan Chen-ch'eng) ที่ได้รับการกล่าวถึงในจดหมายเหตุจีน (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2556; สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ., 2560)

การพบว่าจารึกเทวานีกะซึ่งมีอายุราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ 5 (พุทธศตวรรษที่ 11) อันถือว่าเป็นหนึ่งในจารึกภาษาสันสกฤตที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และแสดงความเป็นกาวะ

ออกมาอย่างงดงาม ออกมไปด้วยวรรณศิลป์ และมีการคัดตัวบทมาจากมหาภารตะ แสดงให้เห็นว่าตั้งแต่แรกเริ่มที่อารยธรรมอินเดียแพร่หลายเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พร้อมด้วยภาษาและวัฒนธรรมนั้น ภาษาสันสกฤตซึ่งขึ้นชื่อว่าเป็นภาษาที่เรียบเรียงไว้อย่างดีจึงแนบชิดมากับความเป็นวรรณศิลป์อยู่แล้ว สาธารณะแห่งวรรณศิลป์จากอินเดียจึงเริ่มก่อตัวตั้งแต่แรกอารยธรรมอินเดียแพร่เข้ามาที่ว่าได้ อาจกล่าวได้ว่านอกจากหลักฐานทางโบราณคดีแล้ว จารึกภาษาสันสกฤตที่ประกอบด้วยความงดงามแห่งวรรณศิลป์ ก็เป็นหลักฐานการเข้ามาของพราหมณ์ผู้รู้ภาษาสันสกฤตเป็นอย่างดี ยิ่งจารึกภาษาสันสกฤตมีความงดงามดีเด่นเพียงใด ก็ยิ่งสะท้อนให้เห็นการเผยแพร่อารยธรรมอินเดียเข้ามาอย่างเข้มข้นมากเพียงนั้น

ข้อเสนอแนะ

นอกจากจารึกภาษาสันสกฤตในประเทศไทยและกัมพูชาที่มักจะประพันธ์เป็นร้อยกรองล้วนเท่านั้นแล้ว จารึกภาษาสันสกฤตในประเทศเวียดนามซึ่งมีลีลาการประพันธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกันก็ควรแก่การศึกษาวิเคราะห์ หรือศึกษาเปรียบเทียบลีลาการประพันธ์จารึกภาษาสันสกฤตของกัมพูชา เวียดนาม ไทย อินโดนีเซีย เพื่อให้เห็นว่ามีลักษณะร่วมและต่างกันอย่างไร อาจชี้ให้เห็นอิทธิพลของอารยธรรมอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากพราหมณ์ผู้รู้สันสกฤตหลากหลายกลุ่ม

กิตติกรรมประกาศ

ตัวบทภาษาสันสกฤตที่อ้างถึงในบทความนี้เป็นการอ่านโดยตรงจากภาพสำเนาจารึก โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กัณวดี คัชขิมา ส่วนคำแปลได้รับการแปลโดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ ผู้เขียนจึงขอขอบพระคุณมา ณ ที่นี้

รายการอ้างอิง

- กุลนิจ คณະฤกษ์. (2552). *ขนบการประพันธ์และทรรศนะเรื่องความคิดสร้างสรรค์ในวรรณคดีสันสกฤต: ศึกษาเปรียบเทียบจากวรรณคดีมหากาพย์กับวรรณคดีกาวยะ*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต]. Silpakorn University Repository: SURE.
<http://www.sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/10205>
- กุสุมา รักษมนี. (2549). *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). ธรรมสาร.
- จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. (2523). *จารึกภาษาสันสกฤตที่สำคัญในประเทศอินเดีย ระหว่าง ค.ศ. 150-532*. ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. (2530). *อลังการ*. ใน อุไรศรี วรรณะริน และคณะ (บ.ก.), *คีตวรรณกรรม* (น.8-14). กลุ่มคีตวรรณกรรมภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จำลอง สารพัฒน์. (2546). *ประวัติวรรณคดีสันสกฤต 1*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ชานปวิรัช ทัดแก้ว. (2560). *จารึกปรากฏ-สันสกฤตและกาวยะ: ต้นธารแห่งวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติของไทย*. *โสมสรวงศรีธรรมา วรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น* (น.87-96). กรมศิลปากร.

- นาวัน โบษกรณัญญ. (2560). *วจนลีลาในร้อยกรองของพาดะ*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต]. Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR).
<http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/59692>
- นิพัทธ์ แยมเดช. (2558). *การศึกษาอักษรรูปในจารึกปราสาทตาพรหมของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต]. DSpace at Silpakorn University.
<http://ithesis-ir.su.ac.th/dspace/handle/123456789/623>
- นิพัทธ์ แยมเดช. (2560). ความเชื่อของกวีในการสดุดีกษัตริย์ที่สะท้อนจาก “กวีสมยะ”: ศึกษาจากจารึกภาษาสันสกฤตที่พบในประเทศไทย. *ดำรงวิชาการ*. 16(1), 115-146.
- ปราณี พาพานิช. (2542). *สุฤตติลล: ยอดแห่งฉันทวรรณคดีที่งดงาม*. คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์. (2563). *วรรณกรรมบาลีเรื่องสมันตกุฎวณณา: การศึกษาวรรณศิลป์และสังคม*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต]. DSpace at Silpakorn University.
<http://ithesis-ir.su.ac.th/dspace/handle/123456789/2893>
- วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (2556). “มรดกโลกที่วัดพู” ฟันฝ่าหามรดกยุคอาณานิคมของอินโดจีนแห่งฝรั่งเศส. *จดหมายข่าวมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์*, 18(100), 6-8.
- สยาม ภัทรานุประวัติ. (2546). ลักษณะกาวะในจารึกภาษาสันสกฤตที่พบในประเทศไทย. ใน *กรณีการวิมลเกษม และคณะ (บ.ก.), ภาษาจารึก ฉบับที่ 9 การประชุมวิชาการเนื่องในอายุครบ 7 รอบของศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร เรื่องจารึกและเอกสารโบราณ: การศึกษาวิจัยในปัจจุบันและทิศทางในอนาคต (น.277-291)*. ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. (2560). *ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ. 2000*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). สามลดา.
- สำเนียง เลื่อมใส. (2547). *มหากาพย์พุทธจริต*. ศูนย์สันสกฤตศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร
- อนงค์ นาคสวัสดิ์. (2522). “นันท” ในบทละครสันสกฤต. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต]. Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR).
<http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/27668>
- Barth, A. (1885). *Inscriptions Sanscrites du Cambodge*. Imprimerie nationale.
- Basak, R. & Bhattacharya, K. (2001). *Inscriptions: Their Literary Value*. In S. K. Chatterji (ed.), *The Cultural Heritage of India Volume V Languages and Literatures*. (Paperback Edition). The Ramakrishna Mission Institute of Culture Calcutta, 390-416.
- Belvalkar, S. K. (1924). *Kāvyaḍarśa of Daṇḍin Sanskrit Text and English Translation*. The Oriental Book-Supplying Agency.
- Cœdès, G. (1953). *Inscriptions du Cambodge Vol. V*. Imprimerie d'extreme-Orient.
- Cœdès, G. (1956). Nouvelles données sur les origines du royaume khmèr: la stèle de Vāt Luong Kău près de Vāt P'hu. *Bulletin de l'Ecole française d'Extrême-Orient*, 48(1), 209-220.

- Finot, L. (1904). Notes d'épigraphie: XI. Les inscriptions de Mi-Son. *Bulletin de l'Ecole française d'Extrême-Orient*, 4, 897-977.
- Gretil. (n.d.). *Mahabharata: Aranyakaparvan*.
http://gretil.sub.uni-goettingen.de/gretil/1_sanskrit/2_epic/mbh/mbh_03_u.htm
- Griffiths, A., & Southworth, W. A. (2007). La stèle d'installation de Śrī Satyadeveśvara: une nouvelle inscription du Campā trouvée à Phưóc Thiệ́n. *Journal Asiatique*, 295, 349-381.
- Griffiths, A., & Southworth, W. A. (2011). La stèle d'installation de Śrī Ādideveśvara: une nouvelle inscription de Satyavarman trouvée dans le temple de Hoà Lai et son importance pour l'histoire du Pāṇḍuraṅga. *Journal Asiatique*, 299, 271-317.
- Kane, P. V. (1923). *The Sāhityadarpaṇa of Viśvanātha (Parichchhedas I-X)* (2nd ed.). n.p.
- Keith, A. B. (1956). *A History of Sanskrit Literature*. Oxford University.
- Mani, V. (1975). *Puranic encyclopaedia: a comprehensive dictionary with special reference to the epic and Puranic literature*. Motilal Barnasidass.
- Naganatha Sastry, P. V. (1991). *Kāvyaḷaṅkāra of Bhāmaha Edited with English Translation and Notes*. Motilal Banarsidass.
- Sharan, M. K. (1974). *Studies in Sanskrit Inscriptions of Ancient Cambodia*. Abhinav Publications.
- Zakharov, A. (2015). Devāṇīka's inscription from Vāt Luong Kǎu near Vat Phou in Laos K. 365: first English translation. *South East Asian Review*, 40(1-2), 1-23.